

savladan. U borbi je junački poginuo tek postavljeni komesar brigade, španski borac Ferdo Milić Feda. Vest o njegovoj pogibiji brzo je stigla i u 12. brigadu, gde je izazvala veliku žalost, jer je Feda bio cenjen i voljen kao izuzetan drug, starešina i omiljeni komesar.

Našice su, ipak, bile suviše važne za neprijatelja. Još dok su se vodile ogorčene borbe u tom mestu, neprijatelj je krenuo u pomoć iz Đakova, Osijeka, Donjeg Miholjca i Đurđenovca. Na svim tim pravcima pritisak je bio sve veći na zasede, pa je Štab korpusa 5. juna odlučio da prekine borbu za Našice i da se sve partizanske snage povuku na Papuk i Krndiju.

Pokret na zapad

Krajem juna Glavni štab Hrvatske naređuje 12. diviziji da krene preko Bilogore za Kalnik i u Hrvatsko zagorje.

Dvanaesta brigada je u Voćinu. Nakon teških i uspešnih borbi u Požeškoj kotlini i, najzad, posle osam meseci postojanja, dolazi radostan trenutak. Na svečanosti u Voćinu komandant Glavnog štaba Hrvatske Ivan Rukavina proglasio je 12. brigadu udarnom. A Petar Drapšin, komandant korpusa je, čestitajući ovo veliko zvanje prethodnici partizanske Slavonije naveo i podatke o njenim borbenim uspesima: iz stroja je izbacila 3.150 neprijateljevih vojnika, od toga je 1.300 ubijeno, a 2.150 zarobljeno. Brigada je zaplenila oko dvesto mitraljeza, devet teških mitraljeza, četiri topa i drugog oružja, oruđa, opreme i municije. Zahvaljujući njoj formirane su nove slavonske brigade i divizija.

Ali, već se u Brigadi pričalo o novom velikom pokretu. Ubrzo je sve zvanično i potvrđeno. U jedinicama od čete do brigade i u svim partijskim ćelijama, skojevskim grupama i komitetima održani su sastanci na kojima je naglašena važnost narednih zadataka 12. brigade.

Krenulo se na marš dugačak nekoliko stotina kilometara, za mnoge borce u nepoznato i u neizvesnost.

Prolaze dani u pokretu preko Bilogore, preko puteva i pruga, sa povećanim oprezom i spremnošću za borbu. Kolone su duge i kreću se raznim pravcima. Dvanaesta je u prethodnici. Osamnaesta je zaštitnica, a 16. u sredini.

U svim usputnim garnizonima neprijatelj je predosećao da je u pitanju pothvat većih i ozbiljnijih razmera, pa je na svaki način pokušavao da spreči prodor divizije na zapad. Dok su se brigade nalazile na Bilogori, neprijatelj 6. jula kreće jakim snagama u ofanzivu.

Osamanesta brigada je ubrzo upala u težak položaj. U selu Zrinjskoj, Brigadu noću iznenađuje neprijatelj i u krvavom sukobu gine oko dvadesetak partizana. U selu Ribničkoj je pri naletu avijacije poginuo i komandant 18. brigade Uroš Popara Grom. Tako je ona, opterećena još i ranjenicima koje su za sobom ostavljale 19. i 16. brigada, stigla do Carevdara, na železničkoj pruži Koprivnica-Križevci. Ali, pruga je već bila blokirana sa više od 10 hiljada Nemaca, ustaša i domobrana. U dramatičnoj borbenoj situaciji, nasuprot toliko premoćnom neprijatelju, 18. brigadi je jedino preostalo da se vrati u Slavoniju.

Dvanaesta je, pak, bez većih teškoća prešla komunikacije Koprivnica-Križevci i ušla na područje severozapadne Hrvatske.

Susret Slavonaca sa narodom toga kraja je u početku bio u znaku obostranog ispitivanja i posmatranja. Naučeni na prisnost i toplinu svojih zavičaja, borci su se prvih dana teško navikavali na uzdržanost, nepoverenje i odbojnost stanovništva u nekim selima, na kajkavski dijalekt, na drugačiju ishranu i običaje. Bila je redovna pojava da je stanovništvo prestrašeno, da su uglavnom, izbegavali razgovor s partizanima. Tek poneki seljak, pop ili viđeniji meštanin je u razgovoru izražavao sumnju u partizansku borbu, navodeći kao argument fašističku silu. Bilo je očigledno da je ustaška propaganda učinila svoje. Bila su to čudna osećanja. Na zakazani miting gotovo niko ne dolazi. Ili, kolona partizana tiho prolazi kraj nepoznatih kuća s čvrsto zatvorenim vratima i prozorima, a iza njih stoji čeljad stisnute duše i neprijateljskog držanja.

I dok su ova svakodnevna preživljavanja ipak zbližavala Slavonce i Zagorce, vetrovi rata su određivali nova borbena dejstva i nove pokrete. Dolazak Slavonske divizije bila je prilika i da se ostvari važna operacija.

*

Još u 1942. komandant domobranskog artiljerijskog divizionu u Jalkovcu, bojnik Demeter Varda je održavao vezu sa Okružnim komitetom KP za Varaždin i sa partizanima na Kalniku. Na sastanku se predstavnicima Kalničkog NOP odreda on je utanačio pojedinosti i u noći 7. jula 1943. organizo-

vana je kompletna predaja artiljerijske jedinice partizanima.

Dvanaesta brigada je zauzela položaj oko Jalkovca da bi osigurala aktivnost u samom mestu. Patrola Kalničkog NOP odreda, u domobranskim uniformama, sa urednim znacima raspoznavanja, ušla je u selo Jalkovac, udaljeno samo nekoliko kilometara od Varaždina. Na ulazu u kasarnu prošla je jednog stražara i stigla do Štaba gde je patrolu sačekao bojniki Varda. Iza patrole kretao se partizanski bataljon u punom sastavu. Domobranima je dat znak za uzbunu. Sanjivi, zaprepašćeni i potpuno obeshrabreni, nemo su gledali partizane svuda oko sebe. Odmah im je objašnjeno: od sada je divizion partizanski i svako ima dužnost da izvršava svoje obaveze. Po izlasku iz kasarne - ko hoće može da ostane, ko neće neka ide. Da bi celokupna akcija bila izvedena ovako bezopasno, pobrinuo se komandant Varda. On je iste večeri naredio da se povuku sve straže i zasede, jer navodno predstoji pokret. A pre nego što su divizion i partizani napustili kasarnu, Varda im je održao govor, nakon čega je osamdeset domobrana i četiri oficira odmah prišlo partizanima. Rezultat akcije je bio: osam haubica od po 100 mm, vagon granata, te celokupno naoružanje i oprema na upotrebi i iz ratne rezerve postali su partizanski. Na žalost, samo je jedna haubica izvučena dok su ostale, usled nemogućnosti transporta morale biti uništene.

Taj je događaj pokazao pravo stanje stvari u redovima domobranstva, koje je predstavljalo takozvanu redovnu vojsku NDH. Po austrijskom uzoru domobranstva je bilo podeljeno na zborna zapovedništva koja su se delila na divizije, a ove na pukovnije

sastavljene od četiri bojne (bataljona), od kojih je svaka od njih imala četiri sata (čete).

Hrvatsko seljaštvo nije želelo da odlazi u domobrane, pa je formiranje domobranskih jedinica teklo, uglavnom, pod prisilom. Ni pretnje ni hapšenja nisu svuda koristila. Ustaše su u tome bile aktivne. Stanovništvo je plašeno represalijama, a najviše slanjem mladića na istočni front. Ipak, u domobranstvu je manji deo bio za ustašku, Pavelićevu NDH, a pretežni njegov deo bio je protivnik toga režima. Kada je hrvatski seljak posle kapitulacije stare Jugoslavije izbegao zarobljeništvo, želeo je da što duže ostane kod kuće, slobodan, da ne ide ni u kakvu vojsku. Prisilno mobilisan samo je čekao priliku da se iz te nevolje izvuče. Dezerterstva, bežanje u šumu, odlazak u partizane bili su redovna pojava od samog stvaranja domobranstva. A sa porastom snage i uticaja narodnooslobodilačke borbe, prelazak domobrana na stranu Narodnooslobodilačke vojske dobijao je sve veće razmere. To se dogodilo i u Jalkovcu.

*

Juli je. Dvanaesta brigada nastavlja marš na zapad. Sada je to za većinu boraca nepoznat teren. Operativno područje Kalnika i dalje prema Ivanščici obuhvatalo je teritoriju na kojoj su razvijali aktivnost okružni komiteti KP Hrvatske za Varaždin i Bjelovar. Tu su kotari: Klanjec, Pregrada, Krapina, Zlatar, Ivanec, Donja Stubica, Varaždin, Ludbreg, Koprivnica, Križevci i Bjelovar - znači ceo masiv Kalničkog gorja, Ivanščice i zapadne Bilogore.

Borci 12. brigade iznenadili su se kada su videli da na tom području nema onakvih planina i bogatih

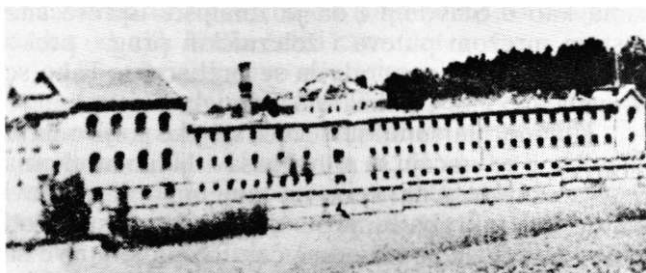
šuma kao u Slavoniji i da je zemljište ispresecano gustom mrežom puteva i železničkih pruga, preko kojih su svaki čas morali da se prebacuju. Tako se Brigada sve više približavala Lepoglavi.

Kolone maršuju, susrećući seljake koji odlaze na polja ili se vraćaju sa njih. Na savitljivim motkama nose svežnjeve sena, žene na ramenima ili na glavi vešto, kao akrobate, nose duguljaste posude od gline, zavežljaje sa hranom, čak i goleme gužve sa travom. Lica kao od zlata, sa živim, prodornim očima. To su seljaci - Zagorci poput žita koje vole: tanki od večnog posla, siromaštva i studeni ili gorčine. Uvek isti pozdrav: „Hvaljen Isus i Marija”. Smeran, zabrinut, kao da je prožet osećanjem predstojeće nesreće. Trebalo je boriti se za srca, za naklonost ovog življa, zaplašenog, neobaveštenog, obmanutog.

*

Sada se znalo: ide se na Lepoglavu, Jugoslovensku Bastilju, zloglasnu i omraženu tamnicu, u kojoj su čamili i trunuli rodoljubi i u staroj Jugoslaviji, a i sada je u njoj bilo zatočeno preko stotinu političkih i nekoliko stotina ostalih zatvorenika. Za zauzimanje Lepoglave određen je isti onaj dan kada je srušena Bastilja i čijim je padom obeležena francuska revolucija. Taj zadatak je poveren 12. slavonskoj udarnoj brigadi.

Lepoglava se nalazi na železničkoj pruzi Varaždin-Golubovec, u dolini reke Bednje, podno ogranka Ivanščice. Veći deo ovog mesta je kompleks kaznioničkih zgrada, koji se sastoji iz dva dela međusobno odvojena: stare i nove kaznionice. Već nekoliko meseci se unutar Lepoglave govorilo da se



Devetog jula 1943. borci 12. divizije oslobodili su iz kaznionice u Lepoglavi 80 političkih zatvorenika. Na slici: zgrada kaznionice posle akcije

očekuje napad partizana, pa je uprava kaznionice pojačala budnost i odbrambene mere: izgrađena su betonska utvrđenja, na zidovima puškarнице, prozori utvrđeni.

Štab 12. divizije imao je podatke da se u kaznioni nalazi 120 stražara, pretežno smeštenih u staroj zgradi, pet žandarma i oko desetak ustaša. Bilo je tu i trideset legionara s istočnog fronta koji su ovde, zbog raznih prestupa, izdržavali kazne, ali su odmah, u početku napada, primili oružje i priključili se borbi. Posada je bila naoružana sa tri teška mitraljeza, a ostali automatskim oružjem. Noću se većina stražara nalazila u staroj, a manji broj u novoj zgradi kaznionice i u štalama.

U okolnim uporištima neprijatelj je imao u Ivancu sto domobrana i žandarma; u Golubovcu pedeset; u Krapini trista; u Varaždinu četrismo pedeset i na kaznioničkom dobru „Čret“, dva kilometra udaljenom od Lepoglave, dvadeset pet vojnika.

Pre početka napada štab Divizije je poslao upravi kaznionice ultimatum da se preda, a u slučaju

da se on odbije, sledio je napad. Plan napada je predviđao da se krene u dve kolone: jedna na staru, druga na novu kaznionicu. Početak je određen za 12. juli u 22.00 sata. Sa zapovešću za napad, njegovom značaju i odgovornošću bili su upoznati svi borci i rukovodioci.

U sumrak, uoči napada, na jednom brežuljku, odakle se pružao pogled na Lepoglavu, našli su se komandant divizije Milan Stanivuković Oficir i komandant 12. brigade Josip Antolović Hrvat. Obojica su obilazili polazne položaje za napad, raspored oružja, stanje u jedinicama. Stisak ruke i čvrsti pogledi, umesto suvišnih reči, izražavali su njihov uzajamni odnos.

Bila su to dva partizanska komandanta, dva već iskusna ratnika, dva drugara. Iako je Oficir sada komandant divizije, a Hrvat komandant Brigade, 12. brigada je njihova zajednička majka. U njoj su se prvi put sreli: Oficir kao načelnik štaba i Hrvat kao komandant bataljona. Svašta se od tada preturilo preko glave. Prilike su takve da se retko i sretaju, iako ih zajednički borbeni zadaci povezuju kao jednu dušu. Bilo je ranije, a i na ovom putu u Zagorje, teških iskušenja, ali nikada nesporazuma. Stojeći jedan naspram drugog očitavali su disciplinovane vojnike, iskrene prijatelje, ljude koji se poštuju, jedan drugom veruju i koji su jedan drugom potrebni kao dve ruke jednom telu.

Kao komandanti ukratko su sagledali i proverili spremnost za izvršenje zadatka, a onda još jednom krenuli da svaki iz svoje nadležnosti dovrši poslednje pripreme za napad.

Oba rukovodioca bila su svesna da to i nije običan zadatak. Lepoglava je pojam stradalništva

rodoljuba i revolucionara, tamnica opričana i opevana među komunistima, buntovnim radnicima i studentima, simbol žezla, kundaka i batinjanja. U njoj su tamnovali Tito, Moša Pijade i drugi istaknuti komunisti. Njeno zauzeće odjeknuće snažno širom Jugoslavije, izazvaće oduševljenje u svim partizanskim jedinicama od Makedonije do Slovenije. Biće to i primeren udarac i izazov Pavelićevoj vlasti, novi znak njene bliske propasti.

U senovitom lugu, u seni ocvalih lipa, okupio se 3. bataljon. Borci su netremice slušali komesara Nikolu Šušnjara. Na njegovom licu i pored nekih bora i veštačke ozbiljnosti ogledala se mladost. Naherena kapa i nabubrela čuperak kose, kao i kod mnogih drugih boraca, govorili su o momačkim sklonostima. Ali, glas mu je bio prijatan. Slušali su ga napregnuto, jer je govorio neposredno i slikovito, kao da i ne razmišlja što će reći. Reći same teku, neusiljeno kao blaga voda. Bio je to njihov komesar, načitan, odavno je komunista, znao je šta to znači, živio je i počeo ratovanje baš u ovim krajevima u Moslavini, na Kalniku još 1941. Govorio je borcima o tamnicama, o Bastilji, o francuskoj revoluciji, o Bilećanki, o Lepoglavi. Dočaravao im je slike mladih ljudi, okovanih, ispijenih, njihov život bez slobode, samo zato što veruju i žele jedan drugi bolji život, ne za sebe, već za sve ljude i koji su sebe žrtvovali da bi drugim pokazali put. Takvi su i tu, u Lepoglavi, samo nekoliko kilometara udaljeni. Oni čekaju 12. brigadu, čekaju baš nju da ih oslobodi.

U sumornoj ćeliji, na gvođenim crnim krevetima, sede osuđenici. Približava se teška, neizvesna noć. Ivan Franković, Drago Lenard, Joža Baković, Pero Đurović, Aleksa Ratko, Branko Hajdin

komunisti, sužnji. Već dva dana ovi ljudi gledaju užurbanost, nervozu stražara i strepe za svoje živote. U daljini, u brdima osluškuju štekatanje mitraljeza i pucnje. Nadaju se oslobodiocima, ali proturene su vesti da je sve to samo ustaška obmana koja treba da bude opravdanje za likvidaciju svih zatvorenika.

Tako je bilo sve do nedelje. U nedelju su već sve veze Lepoglave sa ustaškim vlastima u drugim garnizonima bile presecene. Pozivi kaznionice za pomoć ostali su uzaludni. Ceo dan je protekao u napetosti i iščekivanju. Na ultimatum koji su partizani postavili upravnik je poslao parlamentarce sa porukom da prihvata uslove predaje. Međutim, njegov zamenik, okoreli ustaša Marko Češnjaj preuzeo je komandu i naredio borbu.

Prodor u Lepoglavu je izvršio 3. bataljon. Oko dvesto boraca se prebacilo preko severnog zida stare kaznionice, između tvornice „Lepa“ i kažnjeničkih radionica, ali su bili zaustavljeni jakom puščanom vatrom. Ostali delovi 3. bataljona napadali su staru kaznionicu s južne strane, na glavni ulaz. Uprkos nekoliko ponovljenih juriša, nije se moglo približiti zgradi. Podršku su pružali minobacači i artiljerija. Jedna granata je probila zid ćelije u kojoj se nalazio i zatvorenik, komunista Kolarac i raznela mu glavu.

Pošto se napad prilično otegao, a bez vidljivih rezultata, komandant Brigade Antolović je naredio da se dovuče haubica zaplenjena u Jalkovcu. Oruđe je postavljeno kod gostionice „Fidler“ na odstojanju od oko sto metara, na jugoistočnom uglu stare kaznionice. Kroz oveću rupu na zidu bunkera, koju je načinila granata, jurnuli su partizani. Prvi je prošao komesar bataljona Nikola Šušnjar.

Nakon što su zauzete radionice neprijatelj se povlačio u unutrašnjost zgrade, ali je postupno, uz

ogorčenu borbu prsa u prsa i u gušanju savladavan sprat po sprat, hodnik po hodnik.

Uparedo sa osvajanjem delova zgrade, razbijana su i vrata ćelija, a oslobođeni zatvorenici su se odmah pridružili partizanima, pre svega, oslobađajući svoje ostale drugove iz ćelija. Otpor je jenjavao, a najzad je prestao 13. jula u 9 sati.

U toku borbe porušena je upravna zgrada, a glavna ulazna vrata raznesena su eksplozivom, dok su drugi delovi kaznionice poliveni benzinom i zapaljeni. Svi politički zatvorenici bili su oslobođeni, dok se najveći broj kriminalaca razbežao. Pri oslobađanju Lepoglave neprijatelj je imao 17 poginulih i oko 120 zarobljenih. Još u toku dana formiranje narodni sud, pa su oni najsuroviji stražari osuđeni na smrt i streljanje.

Dirljivo i simbolično bilo je i upoznavanje zatvorenika, starih komunista i mladih partizana. Bile su to dve generacije, a i dva sveta. Stari komunisti ne samo što su čamovali, nego su njima bili ugušivane i sve njihove ideje i ideali, jer su bili odsečeni od života i svake revolucionarne borbe. Ponešto su čuli, nešto naslućivali, ali to što su sada svojim očima videli, prelazilo je sva njihova očekivanja. Osećali su svoju nemoć i razočarenje, kao da su odjednom postali suvišni i nepoželjni. A da nesporazumi budu veći, oslobodioci partizani su u njima gledali mučenike i komuniste, ljude vredne strahopoštovanja. Ali, sve je to prevladao trijumf pobeде.

I ova je borba odnela svoj danak. Metak ne bira, svaki ne pogađa, ali skoro uvek ima smrtonosnih. Drugovi zatočenici slažu svoje mrtve drugove. To rade i partizani. Od šest izgubljenih života, dve

su drugarice: osamnaestogodišnja Petra Zdjelar i Kata Božić iz Orljavca. Do njih su mrtvi drugovi: Milan Bosanac iz Voćina, Jovo Golubović iz Cerajlija, Dušan Miroslavljević iz Šumetlice i Stevo Živković iz Cerajlija.

Od oslobođenih političkih zatvorenika formirana je borbena grupa. U njoj su Radivoje Davidović Kepa, Mihajlo Javorski Bata, Ante Ramljak, Ivan Romić, Đoko i Jovo Popović, Ljubinko Vukelić, Anto Majstorović ... Ali, to će potrajati samo kratko. Pokazalo se da ti ljudi, zbog svoje nemoći, pomanjkanja borbenog iskustva i fizički nespremni, ne mogu opstajati kao borbena jedinica, pa su raspoređeni po jedinicama divizije i Kalničkog NOP odreda.

Divizija i 12. brigada nastavile su borbeno krstarenje Kalnikom i Zagorjem. Na tom su području Slavonci već mesec dana. U vojničkom smislu bio je to duboki prodor u srce neprijateljeve pozadine, u samo središte Pavelićeve vlasti, nadomak Zagreba. Svaka druga velika vojna formacija, bez klasičnih izvora snabdevanja, daleko od svojih prirodnih baza, manevrišući u osinjaku neprijateljevih uporišta, na lako prohodnom zemljištu, u spletu gustih komunikacija, brzo bi se našla u vrlo teškom položaju. Ali, za partizane je (postojala važna) politička prednost. Oni su snabdevani i podržavani od većeg dela stanovništva, pa su i Divizija i Brigada bile u mogućnosti da se pojavljuju i udaraju iznenadno, da se kreću neotkrivene, da se povlače raštrkano, a udaraju sasređeno, da neprijatelja zbunjuju, uznemiravaju i drže u stalnoj napetosti. Da je to tako govori i izveštaj ustaškog štaba u Ludbregu, koji je pisan baš tih dana Zagrebu. U njemu se kaže:

„Potpisani je već mnogo puta zamolio da se odredi čišćenje Kalničkog područja. Sve je ostalo uzaludno - kao glas vapijućeg u pustinji... Tvrdim da je partizansko žarište na Kalniku najopasnije po državu i sadašnji poredak... Narod svakim danom sve više gubi povjerenje u državnu vlast. Mnogi podliježu partizanskoj propagandi, otrov se širi sve dalje poput zaraze, a posljedice su na dlanu..."

*

Na maršu sa Kalnika prema Ivanščici partizanski obaveštajci su javili komandantu Brigade da se u selu Oštricama srušila nemačka jedrilica. Druga četa 1. bataljona dobila je zadatak da hitno stupi u akciju. Zaista, nadomak sela nalazila se jedrilica sa slomljenim krilima i u njoj osam poginulih nemačkih oficira. Nekako u isto vreme i istim povodom pojavila su se dva kamiona puna Nemaca iz pravca Zagreba. Na vreme obaveštena o nailasku Nemaca, četa je postavila zasedu, pustila kamione na blisko odstojanje i gotovo sasekla neprijatelja vatrom. Neki su uspeli panično da pobegnu, a desetak mrtvih, dva avionska mitraljeza i osam mrtvačkih kovčega su ostali na putu.

Ipak, neprijatelj je vrebao i motrio. Prikupljao se i u drugoj polovini jula koncentrično krenuo sa ciljem da razbije i uništi 12. brigadu.

U rejonu sela Zarovnica, Dubranec, Cerje i Ivanec sa nekoliko pravaca su se pojavili nemački srednji i laki tenkovi, praćeni pešadijom. Kretali su se preko polja, vinograda i voćnjaka i tako iznenada upadali u sela, gazeći sve pred sobom. Uvežbavane za tu vrstu borbe, što se u ovoj prilici pokazalo spasonosnim, zasede, a zatim i čete na glavnim

položajima propuštale bi tenkove i sačekivale pešadiju. To je zbunilo napadače, a omogućilo Brigadi da se sasredi i organizovano povlači, pregrupiše i omogućiti napade s boka i iz pozadine.

Samo tako je Brigada uspevala u osam paklenih dana da se, uz natčovečne napore, i neviđenu hrabrost boraca izvuče iz gotovo bezizlaznih situacija, koristeći pritom svaku grešku neprijatelja, prikriveni teren, noć, dragocena obaveštenja stanovništva i - nadasve - inicijativu, dovitljivost i celokupno dotadašnje partizansko iskustvo svojih boraca komandira i komandanata.

Dešavale su se i tragedije. Gotovo iscrpljeni 1. bataljon je zastao u selu Zarovnici kada je bio iznenađen prepadom tenkovske grupe. U trenutnoj pometnji ustaše su uhvatile četiri partizana. Među njima je bila i osamnaestogodišnja Ana Vuković iz Voćina. Sav svoj bes i krvološtvo iskalili su zlikovci nad uhvaćenim žrtvama, zaklavši ih kao jagnjad.

Protiv aviona i tenkova partizani su bili gotovo bespomoćni. Na celom ovom putu u Zagorje Diviziju je vrlo često uznemiravala avijacija. Tako je bilo i sada. Jedina odbrana od toga bilo je maskiranje: kretanje noću, izbegavanje otvorenih i brisanih prostora. Ali, nebom su, kao jastrebovi, stalno kružili izviđački avioni. Ubrzo bi iza njih, ako bi otkrili kolonu ili skupinu partizana, provalili tenkovi. U borbi protiv tenkova postojala su samo dva oružja: ručne bombe i bezumna hrabrost! A u pomanjkanju topova, mina i drugih protivtenkovskih sredstava ovog oružja je bilo dovoljno. U svakoj četi, u svakom bataljonu, borba je rađala takve junake.

U selu Mihovljani tenkovi su prikovali za zemlju 2. bataljon. Vodnik Milan Čevizović se, pod zaštitom

mitraljeza, dokopao mrtvog ugla kod seoske škole, odakle je, bacajući bombe pod gusenice, oštetiio dva tenka. Vodnik Radivoje Rončević se, pak podvukao ispod mosta, i kada je tenk prešao preko njega zasuo ga bombama i onesposobio. Slične su podvige učinili Alija Isanović, borac 1. čete i Trivo Mijušković, puškomitraljezac 3. čete.

Sada su dani i noći postajali sve neizvesniji. Neprijatelj je nastupao neprekidno, iz svih pravaca. Stalno je vrebao, postavljao zasede, patrolirao. I biti na straži, u patroli, u izvidanju - bilo je krajnje rizično i opasno. Nebudni stražari bili bi preklani, patrole i izviđači upadali u zamke. I u tim za brigadu teškim iskušenjima brzo su prenošene vesti o primerima hrabrosti, inicijativi, samopožrtvovanju, iako je Brigada dejstvovala taktički rasuto i neuhvatljivo. Ti su primeri hrabrosti podizali borbeni moral, osećanje zajedništva. Tako se pričalo o Milanu Radmiloviću, vodniku 3. voda 2. čete 1. bataljona, koji je sa samo deset boraca i jednim puškomitraljezom kod sela Glogovnice sačekao dva tenka i kamion pun pešadije. Tenkove je propustio, a od iznenadne vatre kamion se srušio u provaliju, dok su tenkovi odmaglili. No, već posle nekoliko dana hrabrog Milana Radmilovića je usmrtila mina kod sela Osjeka.

U borbi sa tenkovima veliku hrabrost je pokazao i borac 1. čete 3. bataljona Adam Zorić, zatim Stevo Đokić i Lazo Popović, a od mitraljezaca Nikola Dračić, Rade Starčević i Karlo Simerovski.

U borbi kod Trakošćana, u sukobu sa velikom zasedom u herojskom jurišu prednjačili su mitraljesci Tomo Bosić i Cedo Janošević, delegat Josip Vraneš i kurir Antun Bradić.

Pravi podvig učinio je i Veljko Lađevac, puško-mitraljezac 3. čete 2. bataljona. U selu Ivanec, posle proboja iz ustaškog obruča lutao je sa drugom Aleksom Gajićem u potrazi za svojom jedinicom. Svestan opasnosti u kojoj su se našli, stavio je jednu bombu u nedra za slučaj da bude živ uhvaćen. Tako su naleteli na zasedu. Aleksa je odmah poginuo, a njega su odveli u kamion pun ustaša, derući se da su najzad uhvatili jednog živog partizana koji će im propevati. Veljku Lađevcu bio je potreban samo trenutak njihove nesmotrenosti. Aktivirao je bombu, iskočio iz kamiona i spasao se.

*

Sredinom jula namere neprijatelja da razbije 12. * brigadu poprimaju sve očiglednije forme. Tek što bi se neki bataljon izvukao iz okruženja i izveo noćni marš-manevar, ujutru bi bio suočen sa novim napadom. Tako je 3. bataljon osvanuo u selu Kalniku na komunikaciji Križevci-Varaždin. Ali, tek što se stalo, patrole su javile da nailaze jake snage iz pravca Križevaca. Bilo je jasno da je neprijatelj nastojao da zatvori sve pravce prema Bilogori, a time i odstupnicu 12. brigadi.

Komandant bataljona je odmah ubacio u vatru 2. četu, čiji je komandir bio Branko Baričević Čeh. On se proslavio junačkim držanjem u Našicama, a prilikom borbe za osvajanje Lepoglave vodio je grupu odabranih boraca koji su u lavirintu kaznioničke zgrade zauzimali prostoriju za prostorijom u borbi sa vrlo veštima i za takvu vrstu borbe pripremljenim zatvorskim stražarima. Taj dvadesetdvogodišnji Istranin, koji je mladost proveo u Slavonskom Brodu, bio je primer partizana borca. Predratni skojevac i

prvoborac, prožet idealima i verom u borbu, što je pokazivao i svojom skromnošću i poštenjem, trčao je na čelu čete da bi se zauzeo položaj iznad sela Žimbirovca. Nemci, potpomognuti tenkovima, krenuli su na juriš. Da bi osokolio svoje borce, Ceh je zgrabio mitraljez i iz stojećeg stava kosio po bliskom streljačkom stroju. Ali, kada su Nemci prišli na blisko odstojanje, bacio je mitraljez i počeo da na njih baca bombe. I baš kada mu je iz ruku poletela „kragujevka“, tane ga je pogodilo u glavu. Borci su jedva uspjeli da iznesu iz borbe svog teško ranjenog komandira. A Branko Baričević Ceh živio je na rukama svojih drugova još samo nekoliko trenutaka.

*

Vreme predviđeno za boravak slavonske divizije na Kalniku i u Hrvatskom zagorju bližilo se kraju. Operativni ciljevi, koje je postavio Glavni štab Hrvatske, uglavnom su bili izvršeni: zauzet je Jalkovac, oslobođena Lepoglava, neprijatelj tučen na desetine mesta između Kalnika i Ivanšćice i u trouglu Zagreb-Križevci-Varaždin. Slavonski su partizani bili u mnogim selima i varošicama gde još partizanska noga nije kročila. Svuda su održavani mitinzi i glas istine o Narodnooslobodilačkoj vojsci je moćno i borbeno odjeknuo unutar Pavelićeve tvrđave. Više ni za koga, ni u tom delu Jugoslavije, nije bilo nedoumice: ko su partizani, kolika je njihova snaga i kakvi su im ciljevi.

U svim ovim borbenim dejstvima 12. brigada je zarobila 154 vojnika, a pobila oko dvesto dvadeset. Zaplenjene su i uništene velike količine najraznovrsnijeg oružja i opreme. I 12. brigada je imala bolne gubitke: na bojištima je ostalo trideset i pet mrtvih

drugova i drugarica, četrdeset i dva su ranjena dok ih je dvadeset nestalo.

Ali, povratak u Slavoniju bio je dramatičan. Posle borbi kod sela Kalnika i Zimbirivaca neprijatelj je čvrsto zatvorio komunikaciju Križevci-Koprivnica u rejonu Carevdara, gde je bilo predviđeno prebacivanje na Bilogoru. Brigada je bila, u stvari, u okruženju. Tokom noći 21. jula svuda unaokolo čula se tutnjava tenkova, motorizacije, ona preteča i zloslutna „simfonija“ gvožđa, motora, nejasnih uzvika, povremenih pucnjeva sa učestalim osvetljavanjem mutnog neba raketama svih boja.

Borci 12. brigade, okupljeni po četama, po šumarcima, u zaklonima sa umorom u nogama, iscrpeni, prenapregnuti od danonoćnih borbi, nespavanja, iščekivanja i nadanja, udišući teški vazduh letnje noći, natopljen mirisom opasnosti, straha i smrti[^] očekivali su naređenje.

Stab Brigade bio je na okupu. Većao je. Na svim licima videla se zabrinutost. Odluka je - proboj. Ali, sva težina i sva odgovornost za izvršenje te odluke svalile su se na komandanta Josipa Antolovića Hrvata. Trebalo je što pre formirati borbeni poredak za proboj uz prenošenje desetine ranjenika, obezbediti sadejstvo između delova borbenog poretka, mesto i vreme proboja i pravce daljeg nastupanja. I sve to bez preko potrebnih sredstava veze, osim nekoliko visprenih i hrabrih mladih kurira, spremnih da odmah krenu sa njegovim porukama i naređenjima.

Antolović jaše svog Ridana od bataljona do bataljona. Ponekad sjaše i blago tare gubicu konju, jer su rovovi neprijatelja udaljeni samo koju stotinu metara dalje. Mrak je. Svuda oko sebe oseća grupe

boraca, njihove nevidljive poglede i nadimanje grudi. Ponegde prepoznaju njegovu siluetu, nastaje tihi žamor, trenutak iščekivanja. Komandant je duša, matica, oslonac i uzdanica Brigade. On ih vodi već mesecima sigurno i pouzdano. Bilo je teških, ali ne i bezizlaznih situacija. Oko hiljadu ljudi, četiri bataljona, partizanska brigada, sve to čeka na komandantovu odluku i naređenje.

Sviće. Izenada vest - tenkovi odlaze. Na cesti se primećuje neka opuštenost neprijatelja. Neko primećuje: pa oni i ne slute da smo mi ovde, možda nas očekuju na drugom mestu. Antolović u trenutku shvata situaciju - to je najpogodniji trenutak. Odmah naređuje juriš.

Drugi i 4. bataljon, ojačani sa trideset mitraljeza u vidu „klina“, sjuriše se na cestu. Bio je to vior ljudskog zanosa, vatre, eksplozije, vike, psovki, pretnji i urlika. Pred tim naletom kod neprijatelja je nastala neopisiva panika, bežanje, spasavanje. Stvorena je breša i Brigada je ne časeći časa savladala komunikaciju.

Ipak je neprijatelj brzo reagovao. Ponovo je zatvorio obruč, pa 1. bataljon nije uspeo da se prebaci na drugu stranu. Njemu je preostalo da se povuče, i da uz primenu najboljih dotadašnjih iskustava vođenja partizanskog ratovanja manevriše i da se posle dva dana, na drugom mestu, bez velikih teškoća priključi Brigadi.

Ponovo u Slavoniji

Posle napornog marša 12. brigada je na Bilogori. Predstoji nekoliko dana odmora, oporavka, ali i osiguranja žetvenih radova koji su bili u jeku. Dani